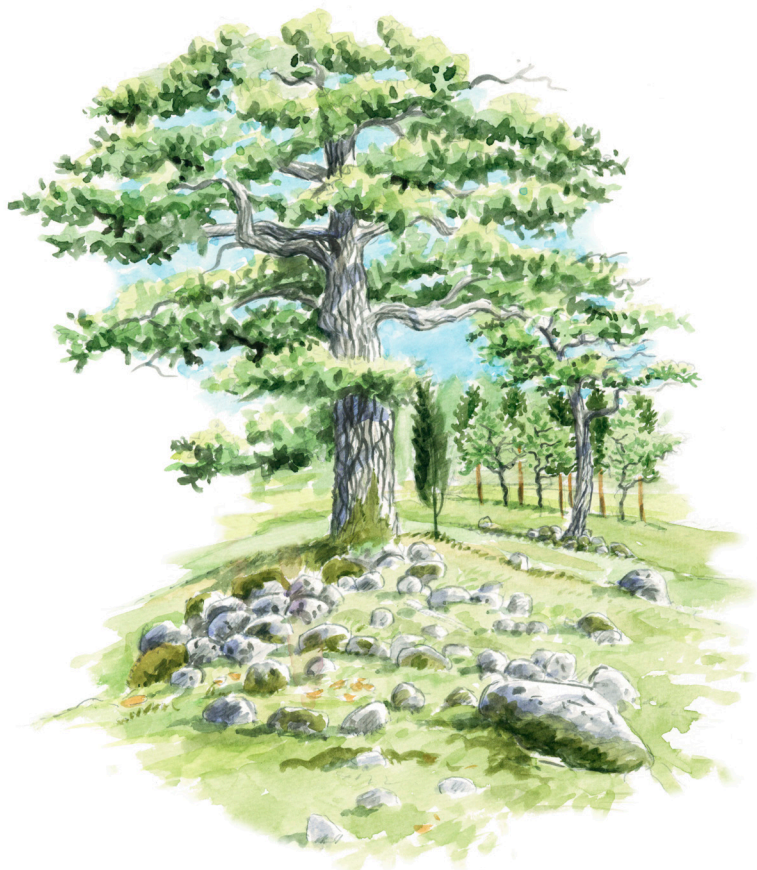

Välkommen till Spökbacken

Toppjungfrulin

Gotlandssäfferotsplattmal och säfferot

Korskovall

Hällebräcka

Välkommen till Spökbacken

Följ stigen genom Spökbackens vackra och artrika ängsmarker, ekbackar och betesmarker. Besök det stora gravfältet från järnåldern och upptäck de tre jätteekarna som kan vara planterade av en kung för flera hundra år sedan. Gå gärna in i beteshagen, men tänk på att hålla hundar kopplade av hänsyn till de betande djuren!

Arbetar tillsammans
för den biologiska
mångfalden i
naturbetesmarker

Förvaltare: Upplandsstiftelsen

Djurhållare: Alexander Westerlund

Illustrationer: Jonas Lundin, Naturinformation

1. Ängsmarken

Framför dig har du en slåttermark. Det är en naturlig ängsmark där bonden i äldre tider hämtade sitt vinterfoder till djuren. När man går på ängen så slås man av mångfalden – en rikedom på gräs, blommor, fjärilar, bin och humlor. Slåtterängen är en artrik naturtyp som är skapad av människan. Bondens skötsel är en förutsättning för att ängens alla arter ska fortleva. Men arealen ängsmark har minskat dramatiskt i vårt land och ängens arter är hotade.

Ängsmarken – en naturtyp som nästan försvunnit

I äldre tider var de naturliga ängsmarkerna, slåttermarkerna, helt nödvändiga för att kunna hålla betesdjur i vårt kalla klimat. Gräset slogs av (slåttrades) under sensommaren, torkades och förvarades torrt för att kunna användas som foder åt betesdjuren under hela vinterhalvåret. På 1800-talet tror man att det fanns ca 2 miljoner hektar ängsmark i Sverige. Idag återstår bara någon promille av denna areal.

Ängar är extremt artrika, medan åkervallar är artfattiga

Naturliga ängsmarker är bland de artrikaste naturtyperna vi har i Sverige. Många gräs, blommor, fjärilar, bin, humlor och andra insekter finns på de naturliga ängsmarkerna. En äng kan hysa 40–50 arter av blommor och gräs per kvadratmeter. Men när slåttern upphör växer ängsmarken långsamt igen med mer högvuxna gräs, örter, buskar och träd.

Idag tar vi hö till våra betesdjur från åkermarker, där gräsvallen består av några få insådda grössorter. Här kan bara ett fåtal fjärilar och insekter leva.

Ängsmarkerna höll på att växa igen – skötselinsatser behövdes!

På Spökbacken finns en rik slåttergynnad flora och fauna såsom säfferot, toppjungfrulin, korskovall och flera orkidéer samt flera hotade fjärilar och den mest unika av dem alla är gotländsk säfferotsplattmal.

Men när Spökbackens naturliga ängar upptäcktes vid en fjärilsinventering höll ängarna på att växa igen med konkurrenskraftiga gräs, örter och buskar. Skötselinsatser behövdes göras! Ängarna restaurerades, igenväxning togs bort och ängarna sköts numera åter genom en naturvårdsinriktad slåtter. Även de ålderdomliga åkrarna kring

Spökbacken sköts genom slåtter och nu börjar arter såsom gullviva, säfferot och korskovall att vandra ut på åkermarken.

Ängsmarken vid Spökbacken sköts åter som i äldre tider och vi hoppas att ängens arter ska kunna leva kvar här långsiktigt. Dessutom har vi återskapat ett stycke levande kulturhistoria och en naturskön miljö för oss människor att uppleva.

Lieslåtter på ängen med prästkrage och liten blåklocka i förgrunden.

2. Gotländsk säfferotsplattmal – en unik art för Sverige

Låt oss stolt presentera gotländsk säfferotsplattmal – den mest unika bland områdets många fjärilsarter! Arten är akut hotad och återfinns numera endast vid tre lokaler i världen – varav Spökbacken är en av dem. Naturmiljön på Spökbacken ska bevaras och skötas för att fjärilen ska få möjligheter att överleva på lång sikt.

Liten, grå och oansenlig – men unik för Sverige och Norduppland

Du kommer sannolikt inte att se den gotländska säfferotsplattmalen flyga, för den är liten, grå och oansenlig och flyger endast nattetid och på dagen gömmer den sig effektivt i ihåliga träd och andra skrymslen. Dessutom är den svår att artbestämma eftersom den är lik flera andra, vanligare arter som finns i detta område.

Men den gotländska säfferotsplattmalen är verkligen unik. Den upptäcktes på Gotland, därav namnet. Numera har den försvunnit från Gotland och den återfinns endast på tre lokaler i Norduppland. Spökbacken är en av de platserna där den finns kvar. Det är en endemisk art för landet, vilket innebär att den bara förekommer i Sverige och ingen annanstans i världen. Men fjärilen är akut hotad vilket innebär att den är nära att bli utrotad.

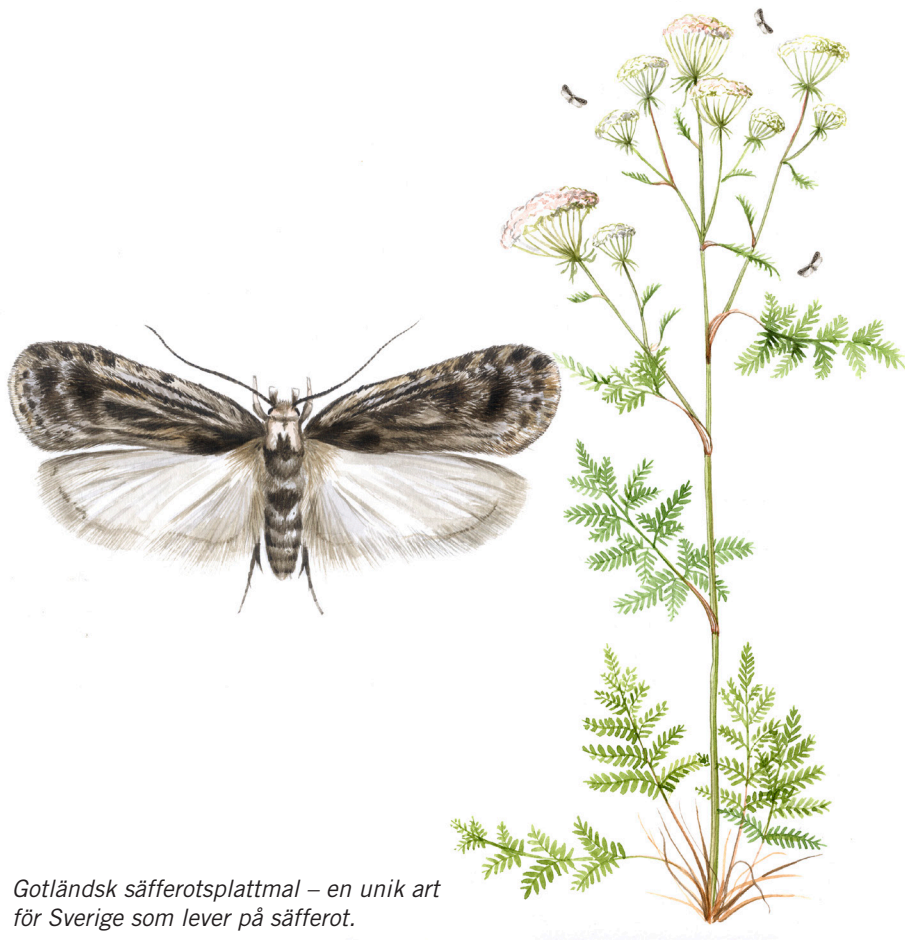
Larven är helt beroende av säfferot

Den gotländska säfferotsplattmalens ljusgröna larv är helt beroende av säfferot för sin överlevnad. Liksom flera andra fjärils-larver tillverkar den ett löst spinn (ludd), som omger och skyddar larven när den knarpar på Säfferotens blad. Någon gång efter midsommar genomgår larven utvecklingen från larv till puppa och fjäril. Den vuxna fjärilen flyger om natten från mitten av juli till mitten av augusti. Under den tiden lägger den ägg som ska övervintra till nästa vår och bilda nästa års generation.

Skötsel för att gynna fjärilen och andra arter

Den gotländska säfferotsplattmalen verkar vara knuten till ålderdomliga jordbrukslandskap, där det både finns vindskydd i form av bryn och buskage och rikliga bestånd av säfferot som växer öppet och solbelyst. Den har också behov av skrymslen att gömma sig i under dagtid, såsom ihåliga träd och andra håligheter.

Under många år har skötseln på Spökbacken riktats in för att gynna den gotländska säfferotsplattmalen. Ångsmarker har restaurerats och sköts för att gynna framför allt säfferot, vilket innebär att säfferot ökar betydligt i området. Brynen har restaurerats för att skapa lövrika, luckiga och örtrika miljöer. På så sätt hoppas vi att långsiktigt kunna bevara och stärka förekomsten av gotländsk säfferotsplattmal på Spökbacken. Skötseln gynnar samtidigt många andra sällsynta fjärilar och andra krävande arter som finns i området.

Gotländsk säfferotsplattmal – en unik art för Sverige som lever på säfferot.

3. Naturliga betesmarker

I hagen framför dig går nötdjur (kor, kalvar eller unga nötdjur) och betar på sommaren. Det är en fin upplevelse att se korna beta fritt i den stora, härliga hagen. Visste du att naturliga betesmarker har funnits sedan mammutarnas tid, att betesmarkerna hör till de mest artrika naturtyperna i Sverige och att många av våra mest älskade blommor, fjärilar och humlor försvinner om betet upphör?

Naturliga betesmarker redan på mammutarnas tid

Naturliga betesmarker fanns långt innan människan började hålla betesdjur. När inlandsisen drog sig tillbaka i norra Europa, påverkades landskapet genom betande mammutar, visenter, vildrenar och andra stora däggdjur. Under årtusenden utvecklades ett rikt beteslandskap med 1000-tals växter, insekter och djur som är helt beroende av betande djur för sin överlevnad.

Människornas betesdjur präglar landskapet

När människorna började hålla betesdjur så var djuren inte instängda. I stället hägnade man in odlingar som man ville skydda från betesdjuren. Människans betesdjur påverkade landskapet ungefär som de vilda betesdjuren hade gjort under årtusenden. Här på Söderön har de naturliga betesmarkerna sannolikt betats sedan land steg ur havet för drygt tusen år sedan. Här fanns redan människor som levde på fiske och jordbruk och de höll betesdjur såsom kor, får, getter och hästar.

Betesmarkens många värden

I de naturliga betesmarkerna finns många av våra mest älskade blommor, fjärilar, humlor och fåglar. Det är i hagmarken Rönnerdal dansar ut bland gullviva, mandelblom, kattfot och blå viol ... Betesmarkerna hör till de mest artrika naturtyper som finns i Sverige.

När betet upphör växer betesmarken igen och arter försvinner

Idag har många små djurgårdar upphört med sin verksamhet. Den naturliga betesmarken växer igen, eller ersätts med planterad skog. Ibland går de betesdjur som finns kvar på åker med insådd gräsvall, som saknar de naturliga arterna. Man räknar med att det endast finns ca 15 % kvar av den naturliga betesmark som fanns för 200 år sedan och många av betesmarkernas arter är därför hotade.

Restaurering av betesmark

Upplandsstiftelsen arbetar med att restaurera och stängsla naturbetesmarker och återinföra bete på marken. Framför dig har du en betesmark som restaurerats och stängslats under 2024. Från 2025 betas hagen av kor och nötdjur igen. På så sätt bevarar vi vårt kulturarv och den biologiska mångfald som hör till naturbetesmarkerna.

Gå gärna ut i hagen – men ta hänsyn till betesdjuren

Gå gärna in i hagen, men ta hänsyn till att det går betesdjur här. Stäng grindar efter dig och om du har hund med dig ska den vara kopplad. Tänk på att kor kan vilja skydda sina kalvar mot hundar. Unga nötdjur kan ibland vara lite nyfikna, men du bör varken ta kontakt med dem eller springa, för då kan de vilja komma efter dig. Mata inte djuren! Du bör istället lugnt gå därifrån, stå still eller lugnt gå rakt emot dem, då backar de undan. Du kan hålla dem ifrån dig med en pinne, men slå dem inte!

DJURÅGARE Alexander Westerlund telefon 070-272 58 19

Toppjungfrulin

4. Ekarna på Spökbacken

Du står framför tre praktfulla jätteekar. De har troligen planterats av någon för flera hundra år sedan, kanske en kung tror ortsborna. Vissste du att eken i äldre tider ansågs vara ett heligt träd, att en ek kan bli ca 1000 år och att eken har mer än 1000 arter av svampar, lavar, mossor och ryggradslösa djur knutna till sig?

Eken ett heligt träd

Namnet ek tror man härstammar från det fornnordiska ordet för vördnad. I den nordiska mytologin var eken helgad åt åskguden Tor. Gamla eklundar ansågs heliga och användes som offerlundar, för gudadyrkan och fester. När missionärer och biskopar ville kristna Sverige under vikingatiden, fällde och brände de därför heliga ekar och eklundar.

Men vördnaden för eken levde dock vidare, trots kristnandet. Medeltidens människor trodde att eken hade gudomliga och helande egenskaper och eken blev ett av de vanligaste vådräden. Inget annat träd är så omskrivet i myter, sagor och sånger.

Eken – skyddad i lag under mer än 500 år

Eken hade dessutom stort praktiskt värde för människorna och skyddades av lagar redan på 1200-talet. Det var främst ekarnas produktion av ekollon man ville skydda. Ekollonen användes främst som svinfoder och under nödår användes ollonen även som människoföda. Under Gustav Vasas tid uppmärksammades även ekens betydelse som virkesträd. För att säkra Sveriges framtida behov av ekvirke för skeppsbygge blev eken kronans träd och straffet ännu hårdare för den som fällde en ek. Först under slutet av 1800-talet hävdades kronans förbud att fälla ekar.

Eken kan bli 1000 år – och hyser ett eget rikt ekosystem

Eken växer långsamt och lever längre än många andra träd. Den ger mat, skydd och livsrum åt drygt tusen arter. Man brukar säga att en ek växer i 300 år, lever i 300 år och dör i 300 år och under hela processen erbjuder den värdefulla livsmiljöer för mängder av växter, svampar och djur. En gammal ek utgör ett helt ekosystem – blad, kvistar, grenar, bark, skrymslen, ihålligheter, rötad ved, skuggsida och solsida erbjuder livsmiljöer för arter med helt olika krav.

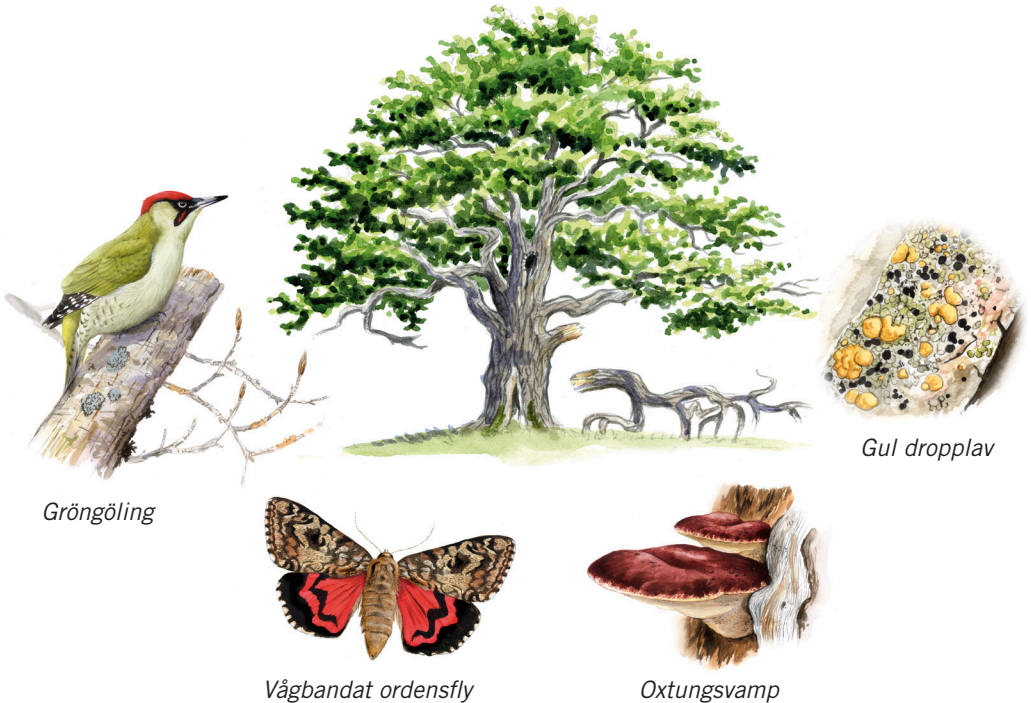
Granar tas bort för att gynna ekar på Spökbacken

Ekar behöver ljus och de dör om de trängs av granar och andra träd. På Spökbacken har de tre jätteekarna fått stå fritt genom tiderna, men uppe på spökbacken finns många yngre och klenare ekar som var trängda av granar och andra träd. Under 2023 och 2024 togs granarna bort och ekarna på Spökbacken har därför fått förutsättningar att växa och bli gamla.

Vem har planterat jätteekarna på Spökbacken?

Jätteekarna på Spökbacken står på en prydlig rad och vi tror därför att de är planterade av någon för flera hundra år sedan. Ortborna säger att det är en kung som planterat ekarna, men det har fallit i glömska vilken kung det var. Ingen har åldersbestämt ekarna, så vi kan bara fantisera om vilken kung det skulle kunna vara. Men ekarna är sannolikt mer än 300 år, så vi pratar om 1700-talets kungar eller tidigare.

Gamla ekar är hem till mängder av arter.

Gröngöling

Gul dropplav

Vågbandat ordensfly

Oxtungsvamp

5. Spökbackens gravfält

Du står framför ett mycket spännande gravfält från järnåldern. Gravfältet är ovanligt stort och består av totalt 93 fornlämningar! Utan att vara arkeolog kan du lätt upptäcka flertalet av dessa gravar i området, de bildar tydliga högar av sten eller gräsbevuxna högar. Det är lätt att sätta fantasin i rullning och fundera över de människor som levde här under en händelserik tid och varför de begravde sina döda på Spökbacken.

För att bevara gravfältet för framtiden är det skyddat som fornminne enligt kulturmiljölagen och du får inte skada fornlämningarna eller elda på dem.

En kobbe i havet

Spökbacken ligger ca 10–15 meter över havet och vi vet därför att gravfältet är från den yngre järnåldern. Tidigare låg området under vatten, men under yngre järnåldern sjönk havsnivån så att de första höjdområdena började sticka upp ovanför havsytan. Spökbacken stack på den här tiden upp som en liten ö i skärgården. Varför människorna i området valde att begrava sina döda på just denna kobbe kan vi bara fantisera om.

Yngre järnåldern – en händelserik period för människorna

Under yngre järnåldern levde människorna i området av jordbruk och fiske. Men det var även en mycket händelserik och dynamisk period då runskriften togs i bruk, fornborgar restes, de första städerna växte fram och kristendomen trängde undan den fornnordiska religionen. Kontakterna med andra kulturer ökade och skandinaverna gav sig ut i världen för att strida i romerska arméer eller delta i plundringståg. Tydliga vittnesbörd om tidens betydelse även här på Söderön, får vi från de bevarade järnåldersgravarna i området.

Gravfältet på Spökbacken

Gravfältet på Spökbacken är ett av flera gravfält på Söderön. Gravfältet är ovanligt stort och består av totalt 93 fornlämningar! Dessa utgörs av 61 högar, 21 rösen, samt 8 runda och 2 rektangulära stensättningar. Ett röse är en hög av stenar, medan en hög kan innehålla en blandning av jord, växtmaterial och sten. Gravarnas utseende har varierat med tidens trender, men sannolikt avspeglade de även den

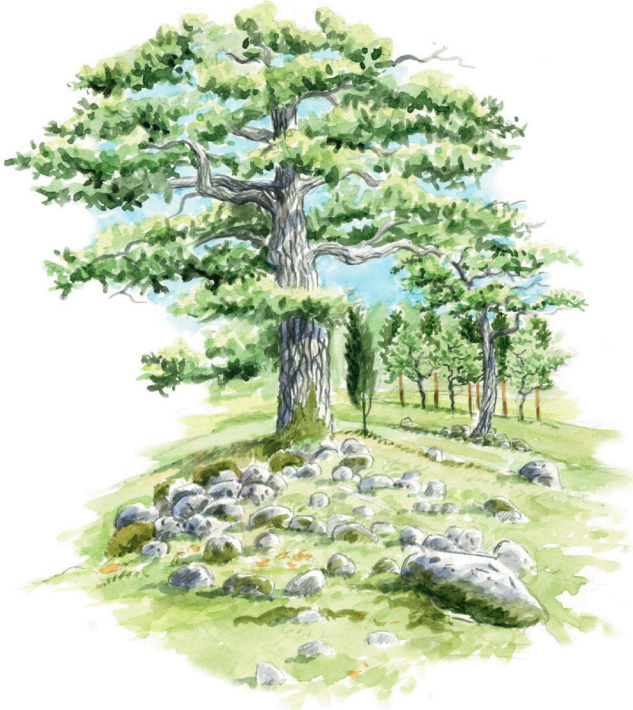
dödes ställning och personlighet. Ofta har de liksom här placerats på en höjdrygg med utsikt över omgivande landskap.

Varför fick Spökbacken sitt namn?

Vi vet inte när och varför Spökbacken fick sitt namn eller vem som namngav backen. Men det är lätt att gissa att de många gravarna har givit upphov till många berättelser som förts vidare under generationer, berättelser som tyvärr gått förlorade.

Gravfältet växte igen – skötsel behövdes!

Hela Spökbacken höll på att växa igen med gran och unga lövträd och gravarna var svåra att se och riskerade att skadas av träden. Skötselinsatser behövdes göras! Under 2023 och 2024 togs gran och lövträd bort från gravarna och gravarna grovstädades. Efter avverkningen skjuter det upp mycket lövsly, främst asp, i och mellan gravarna. Därför ska röjningar och grovstädning av gravarna ske under många år framöver tills lövslyet försvinner. Skötseln syftar till att långsiktigt bevara gravfältet och göra det synligt för besökare.

*Här syns ett av de större gravrösena på Spökbacken
nedanför en äldre ek. Kanske vilar det en hövding här?*

Tänk på att

- Det är el i vildsvinsstängslet året runt.
- Akta blommorna – gå på stigen innan slätter.
- Följ stigen genom gravfältet och gå inte på gravarna.
- Håll din hund kopplad.
- Fika gärna i området, men ta med ditt skräp hem!

